

Menselijke waardigheid in het rapport van de cie Schnabel

Amersfoort, 25 november 2016

Martin Buijsen
Hoogleraar Gezondheidsrecht
buijsen@bmg.eur.nl

Inhoud

- Commissie Schnabel
- Het juridische deelonderzoek
- Bevindingen en advies
- Kabinetsreactie

Commissie Schnabel

- Aanleiding
 - ‘De Pil van Drion’ (1991)
 - Zaak Brongersma (2002)
 - Burgerinitiatief Voltooid Leven (2010)
 - Zaak Heringa (2008, 2013, 2015)
- Opdracht
- Werkwijze

Commissie Schnabel

- Zaak Heringa

- De feiten (2008)

- Vonnis Rechtbank Gelderland (22 oktober 2013)

- ❖ Schuldig, geen strafoplegging

- Arrest Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden (13 mei 2015)

- ❖ Ontslag van rechtsvervolging

Commissie Schnabel

- Burgerinitiatief *Voltooid Leven* (8 mei 2010)
 - Initiatiefgroep *Uit Vrije Wil*
 - Verruiming wetgeving om ouderen die hun leven voltooid achten stervenshulp te kunnen verlenen
 - 116.871 steunbetuigingen
 - Plenaire behandeling (8 maart 2012)
 - Motie en regeringsstandpunt
- Instelling Adviescommissie Voltooid Leven (Commissie Schnabel, juni 2014)

Commissie Schnabel

• Opdracht

- Beschrijving van de huidige maatschappelijke context en indicatie van de maatschappelijke impact van mogelijke conclusies die uit het onderzoek voortvloeien;
- Onderzoek naar de juridische mogelijkheden en beperkingen van hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten;
- Indicatie van de voor- en nadelen van deze juridische mogelijkheden;
- Onderzoek naar mogelijkheden om te voorkomen dat mensen hun leven voltooid achten.

Commissie Schnabel

• Werkwijze

■ Literatuuronderzoek

- ❖ (Medisch-)ethische literatuur, maar ook beleidsregels en uitspraken van de Regionale toetsingscommissies euthanasie (Rte's).

■ Juridisch onderzoek

- ❖ Internationaal vergelijkend onderzoek naar de juridische stand van zaken met betrekking tot hulp bij zelfdoding en euthanasie in enkele Europese landen, de VS en Australië.
- ❖ *Vragen inzake de interpretatie door het Europees hof voor de rechten van de mens (EHRM) inzake van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).*

■ Focusgroep-bijeenkomsten met SCEN-artsen

■ Hearings met tal van organisaties

Het juridische deelonderzoek

• Het belang van het deelonderzoek

- Nederland is een rechtsstaat: de overheid weet zich in al haar geledingen gebonden aan hoger recht;
- Dat hogere recht is in belangrijke mate neergelegd in tal van mensenrechtenverdragen waarbij de Nederlandse staat partij is;
- Bevatten deze eenieder verbindende bepalingen, dan heeft de rechter de mogelijkheid om nationale wetgeving die daarmee in strijd is buiten toepassing te verklaren;

Het juridische deelonderzoek

- De vraag naar de juridische mogelijkheden mbt hulp bij zelfdoding voor mensen die hun leven voltooid achten is bijgevolg in belangrijke mate de vraag naar de ruimte die het internationale mensenrechtenrecht biedt aan nationale wetgeving die dat mogelijk zou maken;
- Is die ruimte er niet, of in onvoldoende mate, dan is een wet die het huidige verbod op hulp bij zelfdoding afschaft of die dergelijke hulp mogelijk maakt voor anderen dan artsen niet mogelijk, zelfs niet wanneer de meerderheid van de Nederlandse bevolking zich een dergelijke wet zou wensen;
- Daartoe zouden mensenrechtenverdragen opgezegd moeten worden, en vwb het voor Nederland belangrijkste verdrag, het EVRM, is dat ondenkbaar.

Het juridische deelonderzoek

- Dus, hoe verhoudt het EVRM zich tot wetgeving die hulp bij zelfdoding mogelijk maakt voor ouderen die hun leven voltooid achten?
- EVRM (1950)
 - Uitgangspunt is menselijke waardigheid;
 - Beschermt klassieke vrijheidsrechten;
 - In de verdragstekst is geen enkele verwijzing naar euthanasie of hulp bij zelfdoding te vinden;
 - Handhaving door internationale rechter, het EHRM, gevestigd in Straatsburg.

Het juridische deelonderzoek

- EHRM ziet EVRM als een ‘living instrument’, toe te passen in ‘present-day conditions’.
- Relevante EVRM-bepalingen
 - ❖ Recht op leven (art. 2)
 - ❖ Recht op eerbiediging van het privéleven (art. 8 lid 1)

• EHRM-jurisprudentie

- Arrest *Pretty* (2002)
- Arrest *Haas* (2011)
- Arrest *Koch* (2012)
- Arrest *Gross* (2013)

Het juridische deelonderzoek

- Arrest *Pretty* (2002)

- De feiten
- Het oordeel
- Relevante overwegingen

“(...) niet bereid uit te sluiten dat dit neerkwam op een inmenging van haar recht op eerbiediging van het privéleven in de zin van het EVRM.”

Het juridische deelonderzoek

- Arrest *Haas* (2011)

- De feiten
- Het oordeel
- Relevante overwegingen

“Het recht van een individu om te beslissen op welke wijze en op welk tijdstip het eigen leven zal eindigen moet beschouwd worden als een van de aspecten van het recht op privéleven binnen de betekenis van artikel 8 EVRM, vooropgesteld dat het individu in staat is vrijelijk een dergelijke keuze te maken en daarnaar te handelen.”

“Margin of appreciation”

Het juridische deelonderzoek

- Arrest *Gross* (2013)
 - De feiten
 - Het oordeel

Het juridische deelonderzoek

- Het recht om te beslissen op welke wijze en op welk tijdstip het eigen leven zal eindigen is een mensenrecht.
- Staten hebben een ‘margin of appreciation’: het is primair aan hen om de in het geding zijnde belangen (bescherming van het leven (art. 2 EVRM) versus keuzevrijheid mbt het eigen levenseinde (art. 8 lid 1 EVRM) af te wegen.

Het juridische deelonderzoek

- Er is géén positieve staatsverplichting om waardige zelfdoding te faciliteren.
- Er is wèl een positieve staatsverplichting om kwetsbare personen te beschermen.
- Kwetsbare personen: diegenen die niet in staat zijn vrijelijk en met volledig begrip van de implicaties te beslissen op welke wijze en op welk tijdstip het eigen leven zal eindigen.
- Menselijke waardigheid?

Bevindingen en advies

- 4 februari 2016: rapport cie Schnabel
- ‘Voltooid leven’: een verzamelbegrip
- ‘Voltooid leven’ volgens de Commissie Schnabel:
 - Het gaat om mensen die *veelal op leeftijd* zijn die naar hun eigen oordeel *geen levensperspectief* meer hebben en die als gevolg daarvan een *persisterende, actieve doodswens* ontwikkeld hebben.
- In de omschrijving van de Commissie is niet het element ‘lijden’ opgenomen.

Bevindingen en advies

- Uit de door de Commissie Schnabel gehanteerde omschrijving van ‘voltooid leven’ volgt dat hieronder de volgende situaties kunnen vallen:
 1. Situaties die al onder de huidige reikwijdte van de Wet toetsing levensbeëindiging (Wtl) vallen, namelijk waarbij er sprake is van lijden met een in overwegende mate medische grondslag;
 2. Situaties die als ‘grensgevallen’ worden beschouwd, omdat minder duidelijk is of het lijden in overwegende mate een medische grondslag heeft;
 3. Situaties waarbij geen sprake is van lijden met een medische grondslag;
 4. Situaties waarbij geen sprake is van lijden.

Bevindingen en advies

- De groep ‘voltooid leven’ met een actieve doodswens is waarschijnlijk klein.
- Uiteenlopende en botsende visies in een pluralistische samenleving op hulp bij zelfdoding voor mensen die hun leven voltooid achten.
- Aandachtspunten ter voorkoming van de beleving van ‘voltooid leven’ als een probleem.

Bevindingen en advies

- De Wtl functioneert goed.
- De Wtl biedt genoeg ruimte om het merendeel van de ‘voltooid leven’-problematiek te ondervangen.
- De Wtl biedt géén ruimte voor de situaties van voltooid leven zoals beschreven onder 3 en 4.

Bevindingen en advies

- Verruiming van de juridische mogelijkheden inzake hulp bij zelfdoding is niet wenselijk.
 - *“Indien er in de plaats van de [huidige] wettelijke regeling een andere route wordt opengesteld voor hulp bij zelfdoding dan voor euthanasie geldt, zal de Wtl snel aan betekenis inboeten en zal de bestaande zorgvuldige normerings- en toetsingspraktijk voor euthanasie ook kunnen worden ondermijnd. In feite wordt dan het principe van zelfbeschikking tot uitgangspunt gemaakt en kunnen de in de Wtl neergelegde zorgvuldigheidseisen en de uitvoerende verantwoordelijkheid van de arts ontweken worden.”*
 - *Omdat het hier in de meest letterlijke zin gaat om een vraagstuk van leven en dood, is het naar het oordeel van de adviescommissie onwenselijk op dit gebied een zo grote mate van vrijheid te laten ontstaan. Het risico van een bedreiging van (het gevoel van) veiligheid van personen is hier te groot.”*

Kabinetsreactie

“Voor mensen die een wens hebben om te sterven omdat zij hun leven als voltooid beschouwen, omdat zij lijden ten gevolge van bijvoorbeeld het verlies van partner en dierbaren, verlies van zinvolle contacten, door vermoeidheid en apathie zonder dat daarvoor een medische grondslag is aan te wijzen, biedt [de Wtl] echter geen oplossing.”

“De vraag is hoe om te gaan met de groeiende wens van mensen om als het leven voor hen ondraaglijk is geworden hun leven op waardige wijze en op een zelfgekozen moment te kunnen beëindigen. Het kabinet is van mening dat het verzoek om hulp van deze groep mensen een legitiem verzoek is. Door alle medisch technologische ontwikkelingen worden mensen steeds ouder. Dat is voor veel mensen fijn, maar niet voor iedereen. Er zijn in deze groep ook mensen die vinden dat het voor hen genoeg is geweest en voor wie iedere dag een dag is waarop ze wachten op de dood. Deze mensen vragen een manier waarop zij op een waardige manier hun leven kunnen beëindigen.”

Brief 12 oktober 2016, p. 5.

Kabinetsreactie

“Verruiming van de Wtl om de groep mensen die lijdt aan het leven zonder medische grondslag tegemoet te komen, is onwenselijk omdat de grondslag van hun doodswens fundamenteel anders is. Bij mensen met een voltooid leven en een daaruit voortvloeiende doodswens is geen sprake van een medische grondslag voor het uitzichtloze en ondraaglijke lijden. Voor hen kan het leven overigens evenzeer ondraaglijk en uitzichtloos zijn, maar het medische aspect speelt hierin geen, of een ondergeschikte rol. Een medisch oordeel van een arts en een daaruit volgend conflict van plichten dat handelen van de arts rechtvaardigt, is in deze gevallen niet aan de orde.”

Brief 12 oktober 2016, p. 6.

Geen barmhartigheid maar autonomie!

Kabinetsreactie

“Autonomie betekent de ruimte krijgen om je leven zelf vorm te geven, je eigen keuzes te maken, maar ook de ruimte krijgen om deze keuzes effect te laten hebben op jezelf. In het geval van mensen die hun leven voltooid achten en als gevolg hiervan een doodswens hebben ontwikkeld, houdt autonomie ook in zelf kunnen kiezen wanneer en hoe te sterven. Vanuit het persoonlijke belang beschouwd heeft eenieder het recht om te beslissen op welke wijze en welk moment in het leven iemand wil sterven, aldus het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Het Hof erkent sinds 2011, zoals in het rapport Voltooid leven ook wordt besproken, een recht op zelfdoding. Dit vloeit voort uit het recht dat eenieder heeft op een privéleven, zoals vastgelegd in artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. En hoewel het Hof hieruit geen positieve verplichtingen voor de overheid afleidt tot het creëren van voorzieningen voor hulp bij zelfdoding, roept het de vraag op in hoeverre mensen die in staat zijn om hier een weloverwogen beslissing over te nemen, anderen om hulp zouden moeten kunnen vragen om hun leven te beëindigen wanneer zij hun leven voltooid achten.”

Brief 12 oktober 2016, p. 77

The logo for Erasmus, featuring the name in a stylized, cursive script.

Kabinetsreactie

“Autonomie dreigt een leeg begrip te worden als een individu met een voltooid leven dit leven niet kan beëindigen zonder de hulp van anderen en als tegelijk verhinderd wordt dat anderen in staat worden gesteld om hulp te bieden. Het respecteren van de autonomie van mensen impliceert het creëren van omstandigheden die mensen in staat stellen hun eigen leven vorm te geven, waaronder het eigen sterven.”

Brief 12 oktober 2016, p. 7.

Dus, een apart wettelijk kader (andere uitgangspunten dan Wtl, maar overeenkomstige procedure:

- Nieuwe criteria
- Verzoek vooraf
- Toetsing vooraf
- Proces na akkoord
- Documentatie
- Toetsing achteraf

Kabinetsreactie

“Het is belangrijk dat de overheid, de samenleving en het individu zich inzetten om een gevoel van voltooid leven te voorkomen. Tegelijk is van belang te beseffen dat niet bij iedereen het voorkomen van uitzichtloos en ondraaglijk lijden aan het leven zelf mogelijk zal zijn. Bovendien doet de nadruk op het voorkomen van gevoelens van voltooid leven geen recht aan de wens en hulpvraag van mensen die hun leven als voltooid beschouwen, en die lijden aan het leven zelf.”

“Wij zijn als kabinet van mening dat bij mensen met een voltooid leven het uitgangspunt voor hun vraag om hulp bij zelfdoding hun recht op autonomie is. Wij hechten er waarde aan dat mensen dit recht kunnen uitoefenen, ook als dit gebeurt in de context van hulp bij zelfdoding. Wij zijn van mening dat dit alleen kan in een zorgvuldige procedure die transparant en toetsbaar is, waarmee de veiligheid is gewaarborgd.”

Brief 12 oktober 2016, p. 10-11.

Kabinetsreactie

Kanttekeningen bij kabinetsreactie:

- Wanneer is een wens tot levensbeëindiging een intrinsieke wens?
- Wat is uitzichtloos en ondraaglijk lijden eigenlijk in dit verband?
- Aan de hand van welke objectieve criteria wordt uitzichtloosheid dan vastgesteld?
- Welke deskundigheid moeten stervenshulpverlener en onafhankelijke deskundige wel niet hebben?
- Wie toetst achteraf?

Maar belangrijker:

- Wat voor een begrip van autonomie wordt hier eigenlijk gebezigd?

Hartelijk dank!

Erasmus